


Kendine Zarar Verme Davranışının İnşa Edilmiş Doğası: Eleştirel Bir Değerlendirme

Constructed Nature of Self-Harm Behavior: A Critical Assessment

 Ayşe Nur Pekasıl¹

¹Gazi Üniversitesi, Ankara

ÖZ

1980 sonrasında kendine zarar verme davranışına yönelik artan ilgiye rağmen ilgili davranışların tanımlanmasına, sınıflandırılmasına, tercih edilme sebeplerine ve devamlılığını sağlayan motivasyonlara ilişkin kapsayıcı yaklaşımlar ortaya konulamamıştır. Bu durum kendine zarar verme davranışı gösteren bireylerin damgalanmaları ve nitelikli olmayan hizmet sunumlarıyla karşılaşmaları gibi olumsuz tutum ve davranışlara sebep olabilmektedir. Olumsuz tutum ve davranışları minimum düzeye indirmek için kendine zarar verme davranışı gösteren bireylerle ilişki halinde olan tüm meslek gruplarının kendi kişisel, kültürel, politik ve entelektüel geçmişlerini dikkate almaları gerekmektedir. Çalışmanın amacı, patolojik olarak sınıflandırılan kendine zarar verme davranışlarıyla sosyo-kültürel veya sanatsal olarak onaylanan kendine zarar verme eylemleri arasındaki sınırların bulanıklığını, akışkanlığını ve geçirgenliğini tartışmaktır. Bu doğrultuda kendine zarar vermenin sosyal olarak inşa edilmiş doğasını fark etmeye teşvik ve düşünümsel uygulamalara çağrı olması açısından kendine zarar verme davranış tanımları eleştirel değerlendirilmiş ve edebi metinler, kültürel uygulamalar, sanat performanslarında gömülü olan kendine zarar verme eylemleri keşfedilmiştir. Sonuç olarak kendine zarar vermenin ne olduğuna dair bireysel ve kültürel olarak değişen çoklu anlamlar bulunmaktadır ve hiçbir anlam diğerinden önce gelmemektedir. Zira tüm anlamlar tarihsel ve kültürel olarak görecelidir. Bu görecelik, bağlamsallık ve akışkanlık anlaşıldığında kendine zarar verme davranışlarının marjinal olmayan ortak insan deneyimleri olduğu fark edilebilir. Bu farkındalık ise kendine zarar verme davranışında bulunan bireylerin kendi kendine bakım verme kapasitelerini artırmada ve iyilik hallerini yükseltmede önemli olan empatik uygulamaları mümkün kılabilir.

Anahtar sözcükler: Kendine zarar verme davranışı, eleştirel perspektif, kültür, sanat

ABSTRACT

Despite the increasing interest in self-harm behaviors after 1980, comprehensive approaches regarding the definition, classification, reasons for preference, and motivations that sustain such behaviors have not been established. This situation has led individuals who engage in self-harm behaviors to encounter negative attitudes and behaviors such as stigmatization and unqualified service provision. In order to minimize negative attitudes and behaviors, all professional groups who are in contact with individuals engaging in self-harm behaviors need to consider their own personal, cultural, political, and intellectual backgrounds. The aim of the current study is to discuss the ambiguity, fluidity, and permeability of the boundaries between pathologically classified self-harm behaviors and socio-cultural or artistically approved self-harming acts. In this regard, definitions of self-harm behaviors have been critically evaluated to encourage awareness of the socially constructed nature of self-injury and to call for reflective practices. Self-harming acts embedded in literary texts, cultural practices, and art performances have been explored for this purpose. As a result, there are multiple individual and cultural meanings attached to what self-harm is, and no meaning takes precedence over the other because all meanings are historically and culturally relative. When this relativity, contextuality, and fluidity are understood, it will be realized that self-harm behaviors are not marginal but even common human experiences. This awareness can enable reflective and empathic practices that are important in increasing individuals' self-care capacities and enhancing their well-being in self-harm behaviors.

Keywords: Self-harming behavior, critical perspective, culture, art

Giriş

Favazza'nın Bodies Under Siege eserinin yayınlanmasının ardından 1980 sonrasında kendine zarar verme davranışlarına yönelik klinik ilginin artmasıyla bireyin neden kendine zarar verdiğine ilişkin teorik ve pratik tartışmalar önem kazanmıştır (Favazza 2011). Bireyin kendine zarar verdiğini kabul etmeye istekli olup olmadığına bakılmaksızın bazı araştırmacılar kendine zarar verme davranışlarını hastalık, bazıları psikolojik bir rahatsızlığın semptomu ve bazıları popüler kültürün yansıması olarak tartışmışlardır (Presson ve Rambo 2016). Bu ilgiye rağmen mevcut literatürde kendine zarar verme davranışının tanımlanmasına, sınıflandırılmasına,

Yazışma Adresi /Address for Correspondence: Ayşe Nur Pekasıl, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, Türkiye **E-mail:** aysenurpekasil@gazi.edu.tr

Geliş tarihi/Received: 15.04.2023 | **Kabul tarihi/Accepted:** 19.10.2023

değerlendirilmesine, yaygınlığına, neden tercih edildiğine ve hangi motivasyonlarla devam ettirildiğine ilişkin kapsayıcı bir yaklaşım ortaya konulamamıştır. Bu durum gerek uzmanlar gerekse toplum tarafından kendine zarar verme davranışlarına yönelik bakışı dar bir alana hapsetmiştir.

Bu durumun bir uzantısı olarak toplum içerisinde kendine zarar vermeye ilişkin olumsuz tutumlar, korkular ve mitler varlığını sürdürmekte, kendine zarar verme davranışları bir tabu olarak görülmekte ve ilgili davranışları gösteren bireyler damgalanmaktadır (Long ve ark. 2013). Zira kendini kasıtlı olarak kesmek, yakmak veya bir şekilde zarar vermek bireyin kendini koruma temel dürtüsüne aykırı olarak görülmektedir (McAllister 2003). Başka bir boyutta ise bu durum kendine zarar verme davranışı gösteren bireylerin sağlık hizmetlerine ulaşımını ve aldıkları sağlık hizmetlerinin niteliğini de belirlemektedir (Aggarwal ve ark. 2021). Damgalanma korkusuyla kendine zarar verme davranışı gösteren bireyler hastanelere veya profesyonellere ulaşma konusunda kararsız olabilmektedirler. Ayrıca Anderson ve arkadaşları (2003) kendine zarar verme eylemi sonrasında sağlık profesyonellerinin bireye ve davranışına ilişkin değer, inanç, tutumlarının kendine zarar verme davranışlarını ve intiharı önlemede etkili olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bununla birlikte sağlık profesyonellerinin ruh sağlığı ve tıbbi ortamlarda kendine zarar veren bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi amacıyla 19 makalenin sistematik olarak derlendiği çalışmada da bu durum belirtilmiş olup sağlık profesyonellerinin kendine zarar verme davranışı gösteren bireylere yönelik tutumlarında hala önemli iyileştirmelerin yapılması gerektiği vurgulanmıştır (McHale ve Felton 2010). Bu bulgular kendine zarar verme davranışı gösteren bireylerle ilişki kuran tüm bireylerin kendine zarar verme eylemleri hakkında ve kendi değerleri, inançları ve tutumları üzerine eleştirel olarak düşünmelerinin teşvik edilmesi gerektiğini göstermektedir. Dahası ilgili davranışları gösteren bireylerle ilişki halinde olan uzmanların düşününsel uygulamalar açısından kendi kişisel, kültürel, politik, entelektüel geçmişleri ve motivasyonları hakkında farkındalık kazanmaları gerekmektedir.

Dolayısıyla mevcut literatürün sıklıkla ifade ettiği ve bu çalışmada eleştirilen bakış açılarının yanında kendine zarar verme eylemlerinin arkasındaki niyete odaklanan, kendine zarar verme sürecini diğer başa çıkma süreçleriyle ilişkilendirerek anlamaya çalışan ve kendini koruma, kendini yatıştırma (self-soothing) gibi olumlu etiketlemeler ileri süren alternatif bakış açılarının ve söylemlerin artması gerekmektedir. Zira literatürde sıklıkla yer alan bakış açıları kendine zarar vermeye ilişkin akışkanlığı, değişkenliği, bağlamsallığı gözden kaçırarak kendine zarar verme davranışlarına karşı aşırı korumacı, büyük oranda risk ve problem çözme kavramlarıyla yönlendirilen uygulamaları doğurmaktadır. Bu noktada bu bakış açılarının eleştirel değerlendirilmesi ve alternatif bakış açılarının tartışılması teori ve uygulama açısından bir zorunluluktur. Eleştirel tartışmaların artması kendine zarar verme davranışlarına ve ilgili davranışları gösteren bireylere ilişkin daha kapsayıcı ve empatik yaklaşımları mümkün kılabilir. Bu çalışmanın amacı, patolojik olarak sınıflandırılan kendine zarar verme davranışlarıyla sosyo-kültürel veya sanatsal olarak onaylanan kendine zarar verme eylemleri arasındaki sınırların bulanıklığını, akışkanlığını ve geçirgenliğini tartışmaktır. Bu doğrultuda ilk olarak kendine zarar verme davranışlarının kavramsallaştırılmasına ilişkin büyük oranda kabul görmüş fikirlere ve ilgili davranışların patolojik olarak ele alınmasına ilişkin fikirlere yer verilmiştir. Ardından kendine zarar verme pratikleri içeren ancak kendine zarar verme davranışı tanımları içerisinde yer almayan çeşitli bağlam ve zamanlarda sosyal, kültürel veya sanatsal olarak kabul görmüş/gören faaliyetler keşfedilerek bu faaliyetlere ilişkin tartışmalar yürütülmüştür. Böylece bu çalışmayla kendine zarar verme olgusunun inşa edilmiş doğasına ilişkin farkındalığı artırmak ve kendine zarar verme eylemlerine daha bütüncül bakabilmek adına akademisyenlere ve bu alanda çalışan uzmanlara bir çağrı yapılmıştır.

Kendine Zarar Verme Davranışlarının Tanımlanması ve Patolojik Bakış

Kendine zarar verme davranışı Favazza'nın Bodies Under Siege adlı eserinin yayınlanmasıyla profesyonel anlamda ilgi görmeye başlamıştır. Bu kırılmadan önce kendine zarar verme vakalarının nadir olarak kayıt altına alınmıştır. Kayıtlı olan sınırlı vaka raporunda genellikle histerik olarak tanılanan kadınların kendine zarar verme davranışlarıyla cinsellikle bağlantılı kendine zarar verme davranışlarına yer verilmiştir (Gray 2019). Örneğin Bergman'ın (1846) vaka raporunda kendini büyük günahkâr olmakla suçlayan 48 yaşında manik depresif dul bir kadından bahsedilmektedir. Kadının sokaklarda çıplak şekilde dolaştığı ve hastanede gözlerinin günahla dolu olduğunu belirterek gözlerini çıkarttığı raporlanmıştır (Brown ve ark. 1999, Lüleci 2007). Devam eden yıllarda psikanalitik çalışmaların etkisiyle genital yaralanma ve organ kayıplarıyla sonuçlanan kendine zarar verme davranışları; kastrasyon korkusu, cinsel arzuları engellemek için gerçekleştirilen davranışlar olarak görülmüştür (Helvacı Çelik ve Hocaoğlu 2017). 1938 yılında Menninger, Man Against Himself adlı eserinde kendine zarar vermeye ilişkin alternatif fikirler öne sürmüştür. Menninger, kendine zarar verme davranışı ile intihar arasındaki farka dikkat çekmiş ve ilgili davranışlarda intihar eyleminden (tüm vücudu sarar dürtüler) farklı olarak vücudun bir kısmına odaklanan dürtülerden bahsetmiştir. Bu noktada kendine zarar verme davranışlarını kendi kendini imhayı önlemeye hizmet eden eylemler olarak yorumlamış ve yaşamla ölüm arasında uzlaşma çabası

olarak kavramsallaştırma girişiminde bulunmuştur. Kendine zarar verme davranışına ilişkin birçok kavram ve tanım kullanılmıştır. Kendini sakatlama, kasıtlı kendine zarar verme, kendini yaralama, kendini kesme, kendini incitme, kendine zarar verme, intihar niyeti olmayan kendine zarar verme, kendini yıkıcı davranış, otogresyon, kendini istismar ve sembolik yaralama birbirinin yerine kullanılan kavramlardır.

1980 sonrasında sıklıkla ifade edilen tanımlar ele alındığında Farberow (1980), kendine zarar verme davranışını bireyin ciddi zarar oluşturacak biçimde kendini kesmesi veya vücudunun belirli bölümlerine zarar vermesi olarak tanımlamıştır (Helvacı Çelik ve Hocaoglu 2017). 1988'de Walsh ve Rosen ilgili davranışları ölümcüllük dereceleri düşük, toplumsal olarak onaylanmayan ve bireyin amaçlı olarak gerçekleştirdiği eylemler olarak ifade etmişlerdir (Saçarçelik 2009). Favazza (1989) ise çeşitli psikiyatrik bozukluklarla meydana gelen, bireyin bilinçli intihar niyeti olmadan vücut dokusunu değiştirmeye veya bozmaya yönelik eylemleri olarak tanımlamıştır. Aynı yıl Favazza ve Conterio (1989) birtakım eklemelerle kendine zarar verme davranışlarını bireyin bilinçli intihar niyeti olmadan kasıtlı olarak vücut dokusunu değiştirmesi, tahrip etmesi veya başkalarının kendi vücut dokusunu değiştirmesine izin vermesini de içeren karmaşık bir davranış olarak ele almışlardır. 1998 yılında Suyemoto kendinden önceki tanımları inceleyerek kapsamlı bir kendine zarar verme davranışı tanımı yapmıştır. İlgili davranışları kişinin bedeninde küçük veya orta dereceli yaralanmalara sebep olan, toplumsal olarak kabul görmeyen ve yinelenen davranışlar olarak ifade etmiştir. Kendine zarar verme sırasında bireyin psikolojik olarak rahatsız bir durumda olduğuna ancak intihara teşebbüs etmediğine dikkat çekmiştir. Ayrıca kendine zarar verme davranışının zekâ engeli ve otizmin karakteristik özelliği olan davranışlar biçiminde gerçekleşmediğini de vurgulamıştır. Hicks ve Hinck (2007) kendine zarar verme davranışını bireyin ezici duygusal acıyı daha kabul edilebilir fiziksel acıya dönüştürmek için kasıtlı olarak vücut dokusuna zarar vermesi olarak tanımlamışlar ve bireyin dokularındaki hasarı aşırı duygusal şiddetin bir göstergesi olarak ele almışlardır. Ayrıca bireyin vücuduna dekorasyon amacıyla dövme/delme işlemleri yapması veya plastik cerrahiyle değiştirmesi kültürel olarak onaylanmaları sebebiyle kendine zarar verme davranışı olarak kabul edilmeyeceklerini vurgulamışlardır.

Amerikan Psikiyatri Birliği Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı dördüncü baskısında (DSM-IV) (APA 1994) kendine zarar verme davranışı duygu durum, dissosiyatif veya sınır kişilik bozukluklarında davranışsal bir semptom olarak tanımlanmaktadır. Beşinci baskısında (DSM-5) ise (APA 2013) ayrı bir başlık olarak, klinik ilgi odağı olabilecek diğer durumlar başlığı altında "kendine zarar verme öyküsü" şeklinde yer almaktadır. Dolayısıyla kendine zarar verme davranışlarına özgü bir ruhsal bozukluk olmayıp travma sonrası stres bozukluğu, dissosiyatif kişilik bozukluğu, bipolar, depresyon, uyum bozukluğu, alkol ve madde kötüye kullanım bozukluğu, yeme bozukluğu ve sıklıkla sınırdaki kişilik bozukluğu seyri sırasında bireyler kendilerine zarar verme davranışları gösterebilmektedirler (Helvacı Çelik ve Hocaoglu 2017). Bu durum patolojik bakış ile mevcut klinik çalışmalarda kendine zarar verme davranışlarına yüksek oranda psikiyatrik bozuklukların eşlik edebileceğine işaret etmektedir.

Tanımların ve Patolojik Bakışın Sınırlılıkları

McAllister (2003) ve Allen (2007) tarafından da ifade edildiği üzere kendine zarar verme davranışlarını tanımlamak birtakım güçlükler içermektedir. Bahsedilen kendine zarar verme davranışına ilişkin tanımlarda; vücut dokusunda somut hasar, bireyin psikiyatrik/psikolojik rahatsızlığının veya duygusal acısının sinyali, kasıtlı olarak gerçekleştirilmesi ancak intihar amacı güdülmemesi ve kültürel olarak onaylanmaması vurgulanan ortak noktalar vardır.

İlk olarak tanımlarda organ ve/veya dokunun kesilmesine/bozulmasına ilişkin vurgu dikkat çekmekte ve bazı tanımlarda bu vurgu "ciddi zarar" kelime öbeğiyle kuvvetlendirilmektedir. Bu tanımlardan anlaşılan kendine zarar verme eylemleri sonucunda meydana gelen hasarın maddi/somut anlamda görünür olması beklenmektedir. Oysa somut anlamda daha az görünür veya ilerleyen süreçte etkilerinin somut olarak görüneceği kendine zarar verme davranışları da bulunmaktadır. İhmal yoluyla kendine zarar vermek, sürekli kendini suçlamak, çok fazla çalışmak veya çok fazla egzersiz yapmak daha az görünür kendine zarar verme davranışlarına örnek olarak verilebilir. Ayrıca "ciddi hasar" ifadesi göreceli olup daha az görünür olan kendine zarar verme eylemlerinin "önemsiz" olarak anlaşılması riskini de taşımaktadır.

Bir diğer boyut Favazza'nın (1989) tanımında ve sonraki tanımlarda görüldüğü üzere kendine zarar verme davranışının çeşitli psikiyatrik bozukluklarla veya psikolojik olarak rahatsız bir durumla ilişkili olduğu ön kabulleridir. Favazza Bodies Under Siege eserinde kendine zarar vermenin ritüelistik boyutuna ilişkin tartışma yürütmüş ve bu girişimi önemli açılımlar sağlamıştır (Favazza 2011). Bu açılıma rağmen kendine zarar verme davranışına ilişkin bahsi geçen ön kabullerin yer aldığı tanımlar kendi içinde çelişkilidir. Nitekim bu ön kabul kültürel parametreleri vurgulayan alternatif açılımı baltalamakta ve kendine zarar verme sürecinde bireysel ve

kültürel faktörlerin görülmesini engellemektedir. Benzer şekilde Suyemoto'nun tanımında da kendine zarar verme sırasında bireyin psikolojik olarak rahatsız/psikolojik olarak örselenmiş durumda olduğu vurgulanmıştır. Suyemoto'nun tanımı diğer tanımlarla kıyaslandığında daha kapsayıcı olmakla birlikte bireyin kendine zarar verme eylemi sürecinde psikolojik olarak rahatsız durumda olduğu ön kabulü bireyin kendine zarar verme davranışını sürdürmeye yönelik motivasyonlarını anlamayı engellemektedir. Dolayısıyla tanımlarda otoriter bir şekilde kendine zarar verme davranışının kişisel sıkıntının bir tezahürü olarak ifade edilmesi kendine zarar verme sürecinde bağlamsal ve kültürel faktörlerin görünürlüğünü engellemektedir.

Ayrıca tüm tanımlar ortak olarak bireyin bilinçli bir şekilde bu eylemi gerçekleştirdiğini fakat intihar amacı gütmeyeceğini vurgulamaktadır. Oysa McAllister (2003) tarafından ifade edildiği üzere kendine zarar verme, intihar niyeti ve intihar arasındaki ayırım veya ilişki net değildir. Bazı çalışmalarda kendine zarar verme davranışı yaşam ile ölüm arasında uzlaşma olarak ele alınmakta, bireyin zarar verici dürtüleri kendini yaralamayla dışa vurarak tümünden bir yok oluştan kurtulduğu veya öfke, anksiyete, depresyon, sıkıntı, yalnızlık, boşluk ve güvensizlik duygularından hızlı ve etkili uzaklaşma sağladığı ileri sürülmektedir (Firestone ve Seiden 1990, Van der Kolk ve ark. 1991, Suyemoto 1998). Diğer çalışmalarda ise tekrarlayıcı kendine zarar verme öyküsünün intiharın en iyi yordayıcısı olduğu zira kendine zarar veren bireyin ilgili davranışlara bir süre sonra alıştığı, ağır eşliği yükseldiği böylece kendine zarar verme davranışlarının intihar için cesaret ve motivasyon sağlayabileceği ileri sürülmektedir (Zahl ve Hawton 2004, Joiner 2005, Nock ve ark. 2006). Allen'in (2007) makalesinde örnek verdiği Shea'nin (1999) çalışması intiharla kendine zarar verme davranışı arasındaki bulanık ilişkiye dikkat çekmesi açısından önemlidir. Bahsi geçen çalışmada intihar girişimi olan bireylere kendilerine zarar vermek isteyip istemedikleri sorulduğunda yanıtları "hayır" olmuştur. Ancak bu cevap değerlendiricilerin izlenimlerine uymaması sebebiyle daha fazla soru sorulduğunda, bireyler aslında kendilerini öldürmek istediklerini kabul etmiş ancak herhangi bir acı hissetmek istemediklerini belirterek soruya verdikleri cevapları açıklamışlardır

Burada görüldüğü üzere her ne kadar kendine zarar verme davranışı tanımından bilinçli intihar niyeti içeren davranışlar dışlansa da bireyin niyeti açık olmayabilir. Ayrıca bireyin ölümünden önceki mahiyeti, anlamı ve niyeti de netleştirilemez. Dolayısıyla kendine zarar verme intiharın alt kümesi veya nihai yordayıcısı olmadığı ancak aralarında çok boyutlu ilişki dinamiklerinin olduğu çıkarılabilir. Bu çıkarım ise ilişki dinamiklerinin netleştirilmesini sağlamak için bireysel, bağlamsal ve kültürel parametreleri dikkate alan kapsayıcı yaklaşımların benimsenmesini gerektirmektedir. Zira kendine zarar verme davranışı bireysel, bağlamsal ve zamansal olarak bir değerlendirmeye tabi tutulmazsa Allen'in (2007) da ifade ettiği gibi kendine zarar veren birey ile başarısız intihar girişimi olan birey arasında karşılaştırma yapmak mümkün olmayacaktır. Bu durum ise teoriyle desteklenen uygulamaları etkileyecektir.

Tüm bunlarla birlikte kendine zarar verme davranışlarının patolojik bakış açısıyla değerlendirilmesi kendine zarar verme davranışı gösteren bireylerin psikiyatrik bozukluklarla tanılanmasını/etiketlenmesini beraberinde getirmektedir. Nitekim McAllister'in (2003) belirttiği gibi pek çok kitap ve profesyonel kendine zarar verme davranışı gösteren bireyleri psikiyatrik bir tanı ve çoğu zaman sınırda kişilik bozukluğu ile ilişkilendirme eğilimindedir. Kendine zarar verme eylemlerine ilişkin sosyal inşacı bir bakış olmadan tanılama etkisiz tedavilere sebep olma riski taşıyabilir. Zira yeterli değerlendirme olmadan yapılan bir etiketleme profesyonelleri bireyi görmekten uzaklaştırma bunun yerine semptomu görmeye odaklama riski taşımaktadır. Bu durumda kendine zarar verme sürecini etkileyen bağlamsal ve kültürel parametreler göz ardı edilebilir. Ayrıca bu durum profesyonellerin kendine zarar verme davranışı gösteren bireye yönelik yargı, tutum ve davranışlarını da şekillendirebilir. Etiketleme sonrasında kendine zarar verme davranışı gösteren birey değişmeyecek olarak çerçevelenebilir.

Bu doğrultuda kendine zarar verme davranışının tanımlanmasının ve değerlendirilmesinin basit olmadığı açıktır. Zira kendine zarar verme davranışlarının anlamı, doğası, tetikleyicisi kişiden kişiye veya kültürden kültüre değişmektedir. Tarihsel ve kültürel okumalar, birçok dönem ve kültürde gerek bireyin gerekse kültürün farklı amaçlarına hizmet etmek için kendine zarar verme pratikleri içeren eylemlerin gerçekleştirildiğini göstermektedir. Ancak mevcut tanımlarda kültürel olarak kabul edilen faaliyetlerin (örneğin; dövme, piercing ve plastik cerrahi) kendine zarar verme davranışı olarak değerlendirilmeyeceği vurgulanmaktadır. Bu vurgu ilgili davranışların tanımlanmasında yaşanan farklılıkların belirsiz olduğunu, bağlama ve sosyal uzlaşmaya dayalı olduğunu açıkça göstermektedir.

Dolayısıyla mevcut tanımlara ilişkin durum bu ise başka bir dizi soru ve sorun meydana gelmektedir. Bağlamında kültürel olarak kabul gören birçok aktivite zaman ve mekânın değişmesiyle kısmen kabul görmekte veya kabul görmemektedir. Örneğin yakın zamana kadar vücut piercingi modern toplumda kabul edilmez bir uygulama olmasına rağmen günümüzde ana akım uygulamalar arasındadır. Bir diğer örnek tarih boyunca köle sahiplerinin sembollerinin kölenin vücuduna işlenmesi olan damgalama gençler arasında yaygınlaşan bir pratiğe

dönüşmektedir ve ilerleyen süreçlerde insan damgalama piercing gibi ana akım uygulamalar arasında yer alabilir. Bu geçiciliğin yanında tarihsel süreç içerisinde kültürel olarak kabul gören uygulamalar dövme, piercing ve plastik cerrahiyle sınırlı olmayıp kültürel olarak kabul gören pek çok uygulama kendine zarar verme davranışı tanımlarına uygun görülmektedir. Ayrıca “toplumsal/kültürel olarak kabul edilirliliği” tartışmalı olan ancak kendine zarar verme eylemleri içeren sanatsal performanslar da bulunmaktadır. O halde kendine zarar vermeyle ilişkilendirilebilecek tarihsel, kültürel ve sanatsal uygulamalar mevcut tanımlar içerisinde nasıl konumlanmalıdır? Bu uygulamalar muhtevasında birbirlerinden ve kendine zarar verme davranışı olarak değerlendirilen eylemlerden farklı mıdır? Bu minvalde bu sorulara yönelik bakış açısını genişletmek ve alternatif fikirlerin önünü açmak için edebi/tarihi metinlerde, kültürel pratiklerde ve sanatta gömülü olan kendine zarar verme davranışlarına ilişkin bir keşif yapmak işlevsel olacaktır.

Edebi, Tarihi ve Dini Metinlerde Kendine Zarar Verme Davranışları

Kendine zarar verme eylemlerinin yer aldığı edebi, tarihi ve dini metinler çok eski zamanlara kadar uzanmaktadır. Örneğin İskandinav mitlerinde Odin figürünün bilgelik ve zekâ için tek gözünden vazgeçtiği söylenmektedir (Page 2009). Savaş ve bilgelikle ilişkilendirilen Odin elinde “Gungnir” adlı mızrağı taşıyan yaşlı adam olarak betimlenmektedir. Geçmişte olanları ve gelecekte olacakları bildiği söylenilmektedir (Sarı 2017). Odin’in “Huginn (düşünce)” ve “Muninn (hafıza)” adlarında iki kuzgunu bulunmaktadır. Kuzgunların görevi dünyada olan bitenleri Odin’e haber vermektir (Akyıldız Ercan 2014). Sonu gelmeyen bir bilgelik arayışında olan Odin, hayatın gizemlerini ne pahasına olursa olsun öğrenmek istemektedir. Bu yolda rünleri (sırları) keşfedebilmek için kendisini asmış ve mızrağı ile kendisini yaralamıştır. Anlatıya göre o dönemde Mímisbrunnr’dan (Mimir’in Kuyusu) su içenlerin bilgeliği elde edeceğine inanılmaktaymış. Bu sebeple Odin kuyudan çıkan suyu içmeye karar vermiş ve sudan içebilmek için Mimir’den izin istemiş. Fakat kuyunun koruyucusu olan Mimir Odin’e fedakârlık yapmadığı sürece sudan içemeyeceğini söylemiş böylece Odin, gözlerinden birini yerinden çıkarmış ve kuyunun içine atmış. Bunu gören Mimir de elindeki boynuza suyu doldurmuş ve içmesi için Odin’e uzatmış. Böylece Odin aradığı bilgelige tek gözünü feda ederek kavuşmuştur (Seyrek 2018, Sigfusson 2020). Dolayısıyla Odin anlatısında bilgelik meşakkatli fedakârlıklar aracılığıyla yüceltilmiş böylece kendine zarar verme olarak nitelenebilecek eylemler fedakârlık olarak anlamlandırılmıştır.

Başka bir örnek Herodot’un Tarih adlı eserinin Kleomenes’in Sonu bölümünde Spartalı lider Kleomenes’in kendine zarar verme eylemine yer verilmektedir. Eylem öncesi süreçte Demaratos’un kral olmasıyla Kleomenes’in gözünü hınç bürümüş bu sebeple Leotykhidas ile anlaşma yapmıştır. Bunun üzerine Leotykhidas Demaratos’u Ariston’un oğlu olmamakla ve Sparta krallığına haksız yere geçmiş olmakla suçlamış böylece Demaratos krallıktan atılmıştır. Sonrasında Kleomenes’in Demaratos’a karşı yaptığı oyun öğrenilmiş ve Kleomenes gizlice Thessalia’ya kaçmıştır. Bir süre sonra yakalanmış ve hapsedilmiştir. Yanında yalnızca bir gardiyanın bulunduğu bir gün Kleomenes hançer istemiş ve gardiyanın gözünü korkutmak amacıyla hançer ile kendine vurmaya başlamıştır. Önce baldırlarını kesmiş baldırlardan sonra bacaklarını, kalçalarını, böğürlerini ve en sonunda karnını, bağırsaklarını deşerek ölmüştür (Herodotos 2012).

Benzer şekilde Sophokles’in Kral Oidipus adlı eserinde de kendine zarar verme eylemleri görülmektedir. Oidipus’un canavari yenmesi ve beraberinde babasını öldürerek Thebai tahtına geçmesinin anlatıldığı bölümde; Oidipus’un bilmeden anası kraliçenin kocası olduğu ve ondan Eteokles ve Polyneikes adlı iki kız çocuğunun olduğu anlatılır. Sonrasında şehirde vebanın ve kıtlığın baş göstermesi ve şehir halkının kâhine danışmasıyla olaylar devam eder. Kâhinin musibeti açan kişiye işaret etmesi üzerine kişi araştırılır ve sonunda bütün şüpheler üzerinde toplanan Oidipus duyduğu acı ve utançla gözlerini kör eder (Sophokles 1992).

Benzer bir örneğe 13. yüzyılda Marco Polo’nun seyahatlerinde rastlanmaktadır. Marco Polo genç bir kadının ayağına terlikleri takarken kadının bacağına gören ve bunun üzerine sağ gözünü yok eden bir ayakkabıcının hikâyesini anlatmaktadır (Brown ve ark. 1991). Oidipus ve Marco Polo örneklerinde karakterlerin utanç ve suçluluk duygularıyla kendilerini cezalandırmak amacıyla bedenlerine zarar verdikleri görülmektedir.

Bunların yanında dini metinlerde de kendine zarar verme davranışı olarak nitelendirilebilecek eylemlere rastlanmaktadır. Örneğin; Markos incilinde Gerasalılar memleketinde cinli bir adamın Hz. İsa tarafından iyileştirilmesinin konu olduğu bölümde bu adamın mezarlıkta yaşadığı, zincirle dahi zapt edilmediği ve gece gündüz mezarlıklarda bağırarak taşlarla kendini kestiği anlatılmaktadır (İncil 2023).

Dolayısıyla edebi, tarihi ve dini metinlerde yer alan kendine zarar verme davranışı olarak nitelendirilebilecek eylemlerin birer temsili olan bu örneklerden anlaşılacağı üzere mitolojide, edebi eserlerde ve dini metinlerde bireyin veya topluluğun çeşitli amaçlarına hizmet eden kendine zarar verme davranışı olarak tanımlanabilecek eylemlere rastlanmaktadır.

Kültürel Uygulamalarda Kendine Zarar Verme Davranışları

Tarihi kayıtların bulunduğu hemen hemen tüm kültürel ortamlarda kendine zarar verme eylemleri uzun bir geçmişe sahiptir (Kelly 2011). Favazza farklı kültürel ortamlarda çeşitli kendini yaralama eylemlerini destekleyen tutum ve inançları inceleyerek kendini yaralamanın; geçiş ritüeli, bilgelik/kendini tanıma için bir adım ve bireyin kendini veya başkalarını iyileştirmesinin bir yolu olduğuna dikkat çekmiştir. Böylece kendine zarar verme eylemlerine yüklenen anlamları psikopatolojinin ötesine taşıyarak kültürel yorumlamalara zemin hazırlamıştır. Bu zeminde bazı kendine zarar verme eylemlerinin kendi bağlamlarında çeşitli amaçlara hizmet ettiği tartışılmaya başlanmış böylece şifa, din, güzellik, cinsellik, sosyal bağlılık, sosyal kabul gibi insan ve topluluk deneyimlerine gömülü olan kendine zarar verme davranışlarına ışık tutulmuştur.

Örneğin bazı kabilelerin geçiş ritleri bedene müdahaleleri (çizikler, kesikler, dişleri eğeleme, erkek/kadın sünneti, parmak kesme, dayak atma... vb.) içermektedir. Genellikle zor yaptırımlarla şekillenen geçiş ritleri, topluluğun önemli bulduğu ahlaki özelliklere sahip olunmasını teşvik eder niteliktedir ve bunlarla topluluğun kabul edeceği bireyin ontolojik dönüşümünün sağlanması amaçlanmaktadır. Birey törensel ritlerle geçiş yaptığı yaşam evresinin rol ve sorumluluklarını almaya hazır olduğunu kendine ve topluluğuna ispatlamış olmaktadır. Geçiş ritlerinde kimi zaman dönüşümü beklenen bireyin bedenine zarar verilebildiği gibi kimi zaman da bireyin aile üyelerinin bedenlerine zarar verilebilmektedir. Örneğin Breton'un (2016) aktardığı üzere Aşe kabilesinde genç erkeğin tüm haklara sahip yetişkin bir erkek olarak nitelendirilebilmesi için omuz hizasından beline kadar sivri bir taş yardımıyla kesikler atılmaktadır. Eylemi gerçekleştiren birey tüm gücüyle taşa bastırarak gencin sırtına on kadar çizik atmaktadır. Mevcut deneyim ve meydana gelen acı dışarıdan bir göz için oldukça korkunç görülebilirken genç deneyim karşısında soğukkanlılığını muhafaza etmektedir. Çünkü gencin bu esnadaki tutumuna göre topluluk tarafından erkeklige girişi kabul edilmektedir. Böylece genç kimsenin inkâr edemeyeceği bir kimlik simgesiyle toplumsal alanda yeniden tanımlanmaktadır (Clastres 1972). Hamar kabilesinde ise gencin yetişkin bir erkek olması için bir sığır sürüsünün sırtından düşmeden dört defa geçmesi gerekmektedir ancak bunun denenebilmesi gencin kadın akrabalarının genç için kırbaçlanması şartına bağlıdır. Nitekim bu kabilede genç erkeğin kadın akrabalarının kırbaçlanması ve yaralanması bir aile görevi olup oluşan yara izleri gurur veren işaretler olarak görülmektedir (Abraham 2004).

Geçiş ritlerinin yanında bazı dini pratikler de kendine zarar verme eylemleri içerebilmektedir. Çeşitli dinlerde kişisel suçluluk, bireysel veya toplumsal günahın kefareti ödemenin ya da dini bir figürle özdeşleşmek amacıyla kendini kırbaçlama gibi kendine zarar verme eylemleri gerçekleştirilmektedir (Cardena 1999). Örneğin Şii Müslümanlar Kerbelâ Vak'ası'nın gerçekleştiği Aşura Gününde "deste" adı verilen 10-20 kişiden oluşan siyah giyimli erkek grupları oluşturmakta ve Hz. Hüseyin ile diğer imamların matemlerine yönelik merasimlerde etkinlikler gerçekleştirmektedirler. Desteler toplu şekilde yürüyüş yapmakta ve bir grup (sinezenler) ağıtlar eşliğinde göğüslerine vurarak ritmik hareketler yaparken diğer grup (zincir-zenler) müziğin ritmine uyarak zincirle sırtlarını dövmektedirler (Denkhalbant Çobanoğlu 2019). Benzer bir ritüel İspanya'nın kuzeyinde San Vicente de la Sonsierra'da kutsal haftanın perşembe ve cuma günleri gerçekleştirilen Los picaos de San Vicente ritüelidir. Bu ritüelde insanlar uzun keten ipliklerle yara içerisinde kalana kadar sırtlarına vurmaktadırlar (Pineda 2018). Bunların yanında tanrı veya dini lider tarafından bireye verilen olağanüstü korumayı ortaya koymak veya farklı bilinç halleri oluşturmak için kendine zarar verme eylemlerinde de bulunmaktadır. Örneğin şeyhleri tarafından yetkilendirilen kimi tarikat üyeleri, dini liderlerinden aldıkları korumayı göstermek için görünüşte ağrı veya kanama belirtisi göstermeden vücutlarının çeşitli bölümlerine şiş geçirmektedirler (Cardena 1999).

Tüm bunların yanında geçiş ritleriyle aynı amaca hizmet etmese de bedene verilen kasıtlı zararların ritüelleşmiş veya sıradan uygulamaları modern olarak ifade edilen kültürlerde de yaygın olarak görülmektedir. Örneğin giderek artan sayıda insan vücut delme, dil ayırma (çatallı bir görünüm için dilin kesilmesi), başına boynuz taktırma, göz retinasını boyatma, damgalama (kızgın metaller ile vücudu dağlamak) pratiklerini gerçekleştirmektedirler. Bu pratikler popüler kültürün bir yansıması olabileceği gibi belirli bir alt kültüre aidiyetinde işareti olabilmektedir (Abraham 2004, 2008).

Dolayısıyla "kültürel olarak onaylanan kendine zarar verme" kültürler ve hatta alt kültürler arasında değişen karmaşık anlamları olan bir fenomendir (Turp 2002). Bahsi geçen örnekler toplumsal kabulün, özdeşleşmenin, tanrısal yakınlığın bir aracı olarak acının kültürel birer yansımalarıdır. Bu bağlamda kendine zarar verme eylemleri bazı kültürlerde ve alt kültürlerde açık bir şekilde saygı görmektedir. Ancak bahsi geçen pratikler ana akım batı kültürünün fiziksel bütünlük, acıdan kaçınma ve kendini koruma gibi postulatlarına aykırı görünmektedir. Bu minvalde kendine zarar vermeye ilişkin inançlar, tutumlar ve uygulamalar bir boyutta içerisinde yer alan ve nesiller boyunca aktarılan kültürden öğrenilmektedir.

Performans Sanatlarında Kendine Zarar Verme Davranışları

Yüzyıllar boyunca eserlerinde şiddeti konu alan (Mathies Grünawald-Çarmıha Geriliş, Tiziano-Tarquinius ve Lucretia, Francisco Goya- Kurşuna Dizilenler, Max Backman-Gece) sanatçılar, 1960'lı yıllardan itibaren şiddeti kendi bedenlerine uygulayarak performanslar gerçekleştirmeye başlamışlardır (Yılmaz 2013). Bu performanslar gösteri (performance), beden (body) veya oluşum (happening) sanatı olarak adlandırılmış ve sanatçıların bedenlerini birer anlatım aracı olarak kullandıkları sanat hareketi olarak tanımlanmıştır (Akkol 2018). Performanslar tiyatrunun, şiirin, müziğin, dansın dâhil edilebildiği sınırsız yaklaşımlar bütünü olup bir/daha çok sanatçıyla, izleyicinin önünde/izleyiciden uzakta, birkaç dakika/saat/gün sürebilmekte ve sahnelenebileceği gibi fotoğraf/video kayıtlarıyla da sergilenenmektedir (Yılmaz 2013). Performansların ana odağı günlük yaşamın temellerini sorgulamak ve inşa edilmiş boyutlarını gün yüzüne çıkarmaktır (Breton 2016). Böylece seyirciyi yalıtılmış dünyasıyla temas kurdurarak sarsmak beraberinde uyandırmak ve şiddet karşısında duyarsızlığına son vermek performans sanatlarının temel amaçları arasında yer almaktadır (Yılmaz 2013). Performanslar ilk olarak boyalarla veya çeşitli malzemelerle kısmen yanılısamaya dayalı kanlı görüntülerle başlamış ardından Hermann Nitsch'in performansları gibi hayvanların sahnede kesilip parçalanmasını içeren eylemlere dönüşmüş ve en sonunda sanatçıların kendi bedenlerini gerçek anlamda yaralayarak sahneledikleri gösterilere dönüşmüştür. Böylece sanatçılar performanslarında kendi bedenlerine uyguladıkları şiddeti sergilemişlerdir. Bu çalışma kapsamında Gina Pane, Maria Abromoviç, Stelarc, Bob Flanagan ve Fakir Musafar'ın kendine zarar verme eylemleri içeren performanslarından örneklerle yer verilmiştir.

Gina Pane (d.1939-ö.1990) ve Maria Abromoviç (d.1946) performanslarında zor yaşam koşulları karşısında farkındalık oluşturmayı amaçlamış/amaçlamaktadır. Pane kadın bedenini tanımlamada hakim olan zevk ve güzellik anlayışına karşı çıkmış ve feminist bir felsefeyle performanslarında bedenini acı, yaralama ve travma odağında sahnelemiştir (Akkol 2018). Performanslarının her bir anında sıkı bir sembolizm görülmektedir. Örneğin Anestezisiz Tırmanış'ta (Unanesthetized Escalation) (1971) elleri ve ayakları çıplak şekilde uçları sivri ve keskin metal bir yapının üstüne çıkararak acıya katlanamayacağı noktaya kadar tırmanmıştır (Breton 2016). Bu performansında Vietnam'da devam eden şiddete dikkat çekmiş ve keskin metalik parçalarla donatılmış merdiven üzerinde hareket ederek savaş sırasında şiddetin tırmanışının yarattığı huzursuzluğu sembolik olarak göstermiştir (Voss 2014). Otoportreler'de ise yanan mumlardan oluşan bir yatağın üzerinde uzanarak doğuran kadının acısını simgelemiştir. Bu performansının son sahnesinde sıcak süt gargarası yapmış kan ile süt birbirine karışana kadar gargaraya devam etmiş böylece kadın sanatçı olarak kimliğini ortaya koymuş ve kadın olmanın iki simgesini (kan ve süt) birleştirmiştir (Breton 2016). Dolayısıyla feminist sanatçı Pane acıyı odağına alarak kesik ve yaralanmalarla performanslarını gerçekleştirmiştir. Performanslarında amacı kendine zarar vermek olmayıp politik bir duruş almaktır. Dünyanın adaletsizliğine, savaşlara, kadınların ikincil konumlarına ve baskıya maruz bırakılmalarına, güzel beden imgesine karşı sembolik bir direniş sergilemiştir. Bedenini yakarak, keserek...vb. canını acıtmasının amacı toplumda hüküm süren yaygın şiddeti tüm boyutlarıyla ifşa etmek olmuştur.

Pane ile benzer şekilde Sırp performans sanatçısı Marina Abromoviç'de bedenini yaralama, kendini kırbaçlama, donma noktasına gelinceye kadar buz blokları üzerinde kalma, bir paravan içerisinde oksijeni yok eden alevler kullanarak boğulma noktasına kadar gelme gibi pek çok performansında acıyı bizzat deneyimleyerek bedenini ve aklın sınırlarını zorlamıştır (Yılmaz 2013). Bedenine şiddet uygulamakta oldukça cesur olan sanatçı 1970'ler boyunca gerçekleştirdiği performanslarla bedenini bilinçli bir durumdan bilinçsizliğe götürmüştür (Üstel Arı 2020). Bu sebeple performanslarının büyük bir kısmı, izleyici müdahalesiyle son bulmuştur. Örneğin 1979 yılında örgüt hoşgörüsünün sınırlarını ele aldığı Rythm 0 performansında Abramoviç iğnelerin, dikenlerin, zincirlerin, dolu bir tabancanın... vb. olduğu bir masa hazırlamıştır. Sonrasında masada yer alan yetmiş iki objeyi çekinmeden kendi bedeni üzerinde kullanmaları için seyircilere teslim etmiştir (Breton 2016). Korkunç bir sona doğru giden bu performansta sanatçının giysileri yırtılmış bedenine müdahallerde (tokat atmak, vücuduna kesikler atmak, cinsel taciz...) bulunulmuştur (Üstel Arı 2020). Sanatçı bu performansıyla insan ilişkilerinde giderek artan şiddet karşısında insanın savunmasızlığını yansıtmıştır. Bir hayatın savunmasız bırakıldığında neler deneyimleyebileceğini sembolik olarak sahnelemiştir. Bir diğer örnek 1973 yılında Edinburg'da gerçekleştirdiği Ritm 10 performansında sanatçı önce yere beyaz bir kâğıt sermiş ve üzerine 10 tane farklı bıçak ve iki tane ses kayıt cihazı yerleştirmiştir. Gösteri sırasında sol elinin parmaklarını açarak yere koymuş ve bıçaklardan birini sağ eline alarak sol elinin parmakları arasına mümkün olduğunca hızlı bir ritimde vurmaya başlamıştır. Her defasında hırçın sağ el, yerdeki pasif sol eli yaralamıştır (Yılmaz 2013). Dolayısıyla Pane ile benzer şekilde Abromoviç'in performanslarında da amaç kendine zarar vermek değildir. Abromoviç için acı, performanslarının ayrılmaz parçasıdır ve seyirciyle doğrudan bağlantı kurmanın en kısa yoludur. Bu sebeple

performanslarında acılarını (baskıcı yönetime bir karşı çıkış olarak Yugoslavya bayrağındaki yıldızı kendi göbeğine kazımıştır) görünür kılarak paylaşmaktadır.

Avustralyalı plastik sanatçı Sterlarc (d.1946) ise performanslarında köhne bir kabuk olarak gördüğü bedenden kurtuluşa dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Esentürk'ün (2021) ifade ettiği gibi Sterlarc beden sınırlarının genişletilmesi, düzenlenmesi ve güçlendirilmesi odağında deney niteliğinde performanslar sergilemektedir. 1990 öncesinde doğrudan deriye odaklanan performanslar gerçekleştirmiş ancak 1990 ortaların itibaren insan bedeni ve teknoloji arasındaki ilişkileri incelediği performanslar sergilemektedir. 1971'de Suspensions (Asılmalar) performanslarını sergilemeye başlamıştır. İlk gösterilerinde ip ve eyerlerle kendisini bağlayarak asmıştır. 1976 sonrasında bu eylemlerini bedenine kancalar geçirek radikalleştirmiştir (Breton 2016). 1990 sonrasında ise Mide Heykeli (Stomach Sculpture), 1/4 Ölçekli Kulak (1/4 Scale Ear), Üçüncü Kol (Third Hand) ve Dış İskelet (Exoskeleton) gibi performanslarında bedenin geçersiz kılınmasını, türden kopuşunu ve güncel teknolojiler karşısında anlamsız kalışını radikalleştirmiştir (Esentürk 2021). Dolayısıyla özellikle 1990 sonrası performanslarında bedenin öznenin varlık yeri olmadığı öznenin çevresinde bir nesne konumunda olduğu ve bu sebeple kontrol edilecek ve/veya modifiye edilecek bir yapı/cihaz olarak görüldüğü çıkarılabilir (Breton 2016). Sonuç olarak Stelarc bedeni kurtulması gereken köhne bir kabuğa indirgeyerek onu her türlü deneyime (kendine zarar verme eylemlerini de içeren) açık hale getirmiştir.

Şair, müzisyen ve sanatçı Bob Flanagan (d.1952-ö.1996) ise performanslarında hasta kimliğini ve hastalık karşısında direnişini sergilemiştir. Flanagan Kistik Fibrozis hastalığı ile dünyaya gelmiş ve doktorlar kendisine 25 yıllık bir ömür biçmişlerdir. Dolayısıyla yaşamı kendisine rağmen ortaya çıkan bir hastalıkla mücadele içerisinde geçmiştir (Breton 2016). Flanagan'ın performansları gerek biçim gerek içerik açısından son derece provokatif ve zorlayıcı olmakla birlikte acı, erotizm, hastalık ve cinsiyet kavramları üzerinde düşünmek için bir perspektif açmıştır (Seymen 2010). Örneğin 1989'da San Francisco'da Sounthern Exposure Gallery'de Nailed adında iki performans sergileyerek derisine elli civarında kısaçak takmıştır. Başka bir gösterisinde iğne iplikle hayalarını dikmiş ve kendisini bir ağaç parçasına çivilemiştir. Her performansından sonra huzur, benliğinden uzaklaşma, güçlenme gibi olumlu duygular hissettiğini belirtmiştir (Breton 2016). Dolayısıyla Flanagan acı karşısında karar verme gücünü ele alarak hastalıkla mücadele etmiştir. Böylece hastalığın meydana getirdiği acı karşısında kurban rolünden kurtulmuş ve acıya kendi iradesiyle yön vermiştir.

Benzer şekilde Fakir Musafar olarak bilinen Amerikalı performans sanatçısı Roland Loomis (d.1930-ö.2018) performanslarında ölümün kuyusına gelene kadar bedenin olanaklarını ve sınırlarını araştırmış ve "modern ilkel hareketin (modern primitive)" en tanınmış figürü olmuştur. Musafar bütün bedenine hava almayı engelleyen yaldızlı boya sürmek, olta iğneleriyle göğsüne ağır objeler asmak ve ağırlıkla penisini uzatmak gibi performanslarını gösterilere dönüştürerek seyircilerle paylaşmıştır (Breton 2016). Musafar performanslarının kendisine fiziksel uyarılma, gelişmiş canlılık duygusu ve zaman zaman olağanüstü bilinç durumları (zaman duygusunun askıya alınması, havada uçuşan parlak, beyaz bir ışık ve harika müzik dinleme) sağladığını belirtmiştir. Ayrıca performanslarının sahte medeniyet kaplamasını soymasına (strip away the false veneer of civilization), kendisini özgür kılmasına ve acıyı bir coşku durumuna dönüştürmesinde oynadığı rolü vurgulamıştır (Cardena 1999). Dolayısıyla Musafar'ın kullandığı araç modern toplum için çekici olmasa da kendine zarar verme eylemleri ve beraberinde güçlü bir fiziksel duyum olarak algıladığı acı Musafar tarafından bedeni aşmak ve bedenle özdeşleşmek için bir trambolin görevi üstlendiği söylenilebilir.

Sonuç olarak bu sanatçıların performanslarında bedenleri vasıtasıyla yeni ifade biçimleri, farkındalıklar (cinsellik, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, hastalık, bedenin sınırları, bedenin kutsallığı, bilinç...) oluşturmayı amaçladıkları açıktır. Performans sanatçıları bedenlerini bir tür ideolojik ve politik araç olarak kullanmakta, varoluşsal koşulları, toplumsal süreçleri ve adaletsizlikleri bedenleri vasıtasıyla eleştirmekte ve bedenleri ile söylem oluşturmaktadırlar. Bu söylemler ise toplumun tutum, davranış ve entelektüel körlüklerini yansıtmakta ve alternatif bakışlar için yeni perspektifler sunmaktadır.

Sonuç

Metinlerde, kültürel uygulamalarda ve sanat performanslarında yer alan kendine zarar verme eylemlerine ilişkin örneklerle tartışıldığı üzere kendine zarar verme eylemleri uygulamalarda sıklıkla varsayıldığı gibi kolayca tanımlanan, sınırlandırılan, sınıflandırılan ve değerlendirilen bir fenomen değildir. Literatürde sıklıkla ifade edilen bahsi geçen bakış açıları kendine zarar verme davranışlarına yönelik büyük oranda risk ve problem tanımlamayla şekillenen literatürü oluşturmakta ve bu durum riskleri azaltmaya ve problemleri çözmeye yönelik uygulamaları beraberinde getirmektedir. Şüphesiz bu bakış açısı koruyucu önleyici müdahalelerin tasarlanması ve uygulanması noktasında işlevsel olmaktadır ancak daha kapsayıcı ve empatik yaklaşımlar için bu bakış açılarının sınırlılıklarının tartışılması gerekmektedir.

Öncelikle bahsi geçen tanımlar ve bakış açıları kendine zarar verme eylemleri gösteren bireylere yönelik bakış açısını büyük oranda patolojiye indirgemektedir. Bu durum ise bireyin kendini tanımasına olanak sağlayan dilin patolojik söylemlerle inşa olmasına, bireye ve davranışlarına ilişkin olumsuz kategorilere ve nihayetinde inşa olan bu söylemlerle kendine zarar verme eylemleri gösteren bireylerin marjinalleştirilmesine ve susmaya zorlanmalarına sebep olabilmektedir. Böylesi bir bağlam ise kendine zarar verme davranışı gösteren bireyleri tekrarlı şekilde ihmal edilme riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Oysa bu çalışmada örnekleri sunulduğu üzere kültürel pratikler veya sanatsal performanslarla benzer motivasyonlarla bireyler kendine zarar verme eylemleri gerçekleştirebilmektedirler. Nitekim Edmondson ve arkadaşlarının (2016) ve Taylor ve arkadaşlarının (2018) çalışmalarında kendine zarar verme davranışı gösteren bireylerin; duyguları düzenleme, kendini cezalandırma, intiharı önleme, hayatta hissetme, boş hissetmekten kurtulma, çözülmeyi azaltma, kendini kontrol etme, duygusal ıstırapı fiziksel acıya dönüştürme ve başkalarını etkileme/sıkıntıyı iletme gibi motivasyonlara sahip olduklarına dikkat çekmektedirler. Bu durum bu alanda çalışan uzmanları kendine zarar verme eylemlerini tanımlama, açıklama ve anlamlandırma girişimlerinin modern zihinlerle inşa edilen temsili örneklerle dayandığıyla yüzleştirmektedir. O halde birey kültürün ve bağlamın izin verdiği ölçüde kendine zarar verdiğinde kendine zarar verme davranışları gerçekleştiriyor olarak algılanmayacaktır. Bu minvalde mesele bir sınır ihlali mevzusu gibi durmaktadır. Çizilen bu sınırlar ve patolojik bakış açısı şüphesiz keyfi değildir ancak bağlamsal ve kültürel açıdan görecelidir. Bu değerlendirme ile çalışmada amaçlandığı üzere kendine zarar verme eylemlerine ilişkin artan farkındalık bu eylemlerin yeni yollarla düşünülmesinde ve bireyin, grubun ve toplumun ihtiyaçlarına yanıt vermek için daha kapsayıcı ve empatik yaklaşımları mümkün kılacak alternatif söylemlerin üretilmesinde yararlı olması beklenmektedir. Bu noktada çalışmanın ortaya koyduğu perspektiften kendine zarar vermenin ne olduğuna dair bireysel, kültürel ve sanatsal olarak değişen çoklu anlamların geçerli olduğunu ve hiçbir anlamın diğerinden önce gelmediğini kabul etmek gerekmektedir. Zira bahsi geçtiği üzere tüm anlam yolları tarihsel ve kültürel olarak görecelidir bu bağlamda kendine zarar verme eylemleri bir boyutuyla kültürel ve bağlamsal olarak inşa edilmektedir ve bu sebeple bireylerdeki patolojileri düzeltmeye odaklı yaklaşımlar eksik kalabilmektedir.

Oysa bu görecelilik, bağlamsallık ve akışkanlık anlaşılmasına başlanıldığında kendine zarar verme davranışlarının marjinal olmayan ortak insan deneyimleri olduğu fark edilebilir. Bu farkındalıkla şekillenen uygulamalar kendine zarar verme davranışı gösteren bireyleri daha az "öteki" olarak görmeye daha fazla "biz" gibi görmeye olanak sağlayarak daha empatik ve kapsayıcı tepkileri mümkün kılabilir. Nihayetinde bu tepki ve yanıtlar bireyin kendi kendine bakım verme kapasitesini artırarak iyilik halini yükselteceği öngörülebilir. Ayrıca daha fazla nitel çalışma ve daha fazla yaşam deneyiminin dinlenilmesiyle literatürde sıklıkla ifade edilen bakış açılarına alternatif söylemler oluşturulabilir. Kendine zarar verme eylemlerinin arkasındaki niyeti belirtmek ve/veya kendine zarar vermeyi diğer başa çıkma mekanizmalarıyla ilişkilendirmeye alan açmak için kendine zarar verme eylemlerini hayatta kalma, kendini koruma ve kendini yatıştırma (self-soothing) stratejileri gibi alternatif olumlu etiketleme girişimleri artırılabilir. Bu girişimler baskın söylemlere ve olumsuz nesneleştirici etiketlere yönelik alternatif direniş alanları oluşturması, birey/kültüre özgü ihtiyaçların görünürlüğünü artırması ve multidisipliner çalışmaların önünü açması noktasında önemlidir.

Kaynaklar

- Abraham M (2004) Taboo season 2 episode 11: Marks of Identity.
- Abraham M (2008) Taboo season 5 episode 12: Bizarre Bodies.
- Aggarwal S, Borschmann R, Patton GC (2021) Tackling stigma in self-harm and suicide in the young. *Lancet Public Health*, 6:e6-e7.
- Akkol N (2018) Acıyı deneyimleme: Gina Pane performansları. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7:1229-1233.
- Akyıldız Ercan C (2014) Germen mitolojisinde yaratılış. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18:121-132.
- Allen S (2007) Self-harm and the words that bind: A critique of common perspectives. *J Psychiatr Ment Health Nurs*, 14:172-178.
- APA (1994). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 4th ed. (DSM-IV) Washington, DC, American Psychiatric Association.
- APA (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 5th ed. (DSM-5). Washington, DC, American Psychiatric Association..
- Anderson M, Standen P, Noon J (2003) Nurses' and doctors' perceptions of young people who engage in suicidal behaviour: A contemporary grounded theory analysis. *Int J Nurs Stud*, 40:587-597.
- Breton DL (2016) *Bedene Veda* (Çeviri AU Kılıç). İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Breton DL (2016) *Ten ve İz İnsanın Kendini Yaralaması Üzerine* (Çeviri İ Yerguz). İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Brown R, Al-Bachari MA, Kambhampati KK (1991) Self-inflicted eye injuries. *Br J Ophthalmol*, 75:496-498.

- Cardena E (1999) "You are not your body": Commentary on "the motivations for self-injury in psychiatric inpatients". *Psychiatry*, 62:331-333.
- Denkhalbant Çobanoğlu A (2019) İran'da Muharrem ayı aşura törenlerinde (taziye) kullanılan litürjik bir obje: Hz. Hüseyin'in sancağını temsilen "Alem". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 92:171-206.
- Edmondson AJ, Brennan CA, House AO (2016) Non-suicidal reasons for self-harm: A systematic review of self-reported accounts. *J Affect Disord*, 191:109-117.
- Ergin HK (2015) Performatif eylemlerde sanatsal yıkım ve şiddetin araçları. *Art-e Sanat Dergisi*, 8:302-313.
- Esentürk G (2021) Siborg beden bağlamında Stelarc, Orlan ve Trasppecies society'nin sanat pratikleri (Yüksek lisans tezi). İstanbul, Marmara Üniversitesi.
- Eyüboğlu D (2013) Kendine zarar verme davranışı olan ergenlerin ve ailelerinin psikososyal özellikleri (Uzmanlık tezi). İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Favazza AR, Conterio K (1989) Female habitual self-mutilators. *Acta Psychiatr Scand*, 79:283-289.
- Favazza AR (2011) *Body Under Siege*, 3 b. Maryland, Johns Hopkins University Press.
- Favazza AR (1989) Why patients mutilate themselves. *Hosp Community Psychiatry*, 40:137-145.
- Favazza AR, Rosenthal RJ (1993) Diagnostic issues in self-mutilation. *Psychiatr Serv*, 44:134-140.
- Feldman MD (1988) The challenge of self-mutilation: a review. *Compr Psychiatry*, 29:252-269.
- Firestone RW, Seiden RH (1990) Suicide and the continuum of self-destructive behavior. *J Am Coll Health*, 38:207-213.
- Gray A (2019) *Self-Harm in New Woman Writing*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Helvacı Çelik FG, Hocaoğlu Ç (2017) Kasıtlı kendine zarar verme davranışı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9:209-226.
- Herodotos (2012) *Herodotos Tarih (Çeviri M Ökmen)*. İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hicks KM, Hinck SM (2008) Concept analysis of self-mutilation. *J Adv Nurs*, 64:408-413.
- İncil (2023) *İncil:Yeni Antlaşma*. İstanbul, Kitab-ı Mukaddes Şirketi.
- Joiner T (2005) *Why People Die by Suicide*. London, Harvard University Press.
- Kelly BD (2011) Self-immolation, suicide and self-harm in Buddhist and Western traditions. *Transcult Psychiatry*, 48:299-317.
- Long M, Manktelow R, Tracey A (2013) We are all in this together: working towards a holistic understanding of self-harm. *J Psychiatr Ment Health Nurs*, 20:105-113.
- Lüleci S (2007) Kendini yaralama davranışı olan ergenlerin psikiyatrik ve sosyokültürel özellikleri (Uzmanlık tezi). İstanbul, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi.
- McAllister M (2003) Multiple meanings of self harm: A critical review. *Int J Ment Health Nurs*, 12:177-185.
- McHale J, Felton A (2010) Self-harm: What's the problem? A literature review of the factors affecting attitudes towards self-harm. *J Psychiatr Ment Health Nurs*, 17:732-740.
- Menninger K (1938) *Man Against Himself*. NewYork, Harvest Book.
- Nock MK, Joiner Jr TE, Gordon KH, Lloyd-Richardson E, Prinstein MJ (2006) Non-suicidal self-injury among adolescents: Diagnostic correlates and relation to suicide attempts. *Psychiatry research*, 144:65-72.
- Nock MK (2010) Self-injury. *Annu Rev Clin Psychol*. 6:339-363.
- Page RI (2009) *İskandinav Mitleri (Çeviri I Yılmaz)*. Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Pattison EM, Kahan J (1983) The deliberate self-harm syndrome. *Am J Psychiatry*. 140:867- 872.
- Pineda JB (2018) Kendini kırbaçlama performansının görsel-işitsel sunumunda batı aksiyon filmlerindeki şiddet estetiğinin keşfi. *Folklor Akademi Dergisi* 2:89-96.
- Polhemus T (1998) The performance of pain. *Performance Research*, 3:97-104.
- Presson B, Rambo C (2016) Claiming, resisting, and exempting pathology in the identities of self-injurers. *Deviant Behav*, 37:219-236.
- Saçarçelik GG (2009) Kasıtlı kendine zarar verme davranışı olan ergen ve genç erişkin hastalarda çocukluk çağı travmaları (Uzmanlık tezi). İstanbul, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi.
- Sarı E (2017) *Efsane Mitoloji*. Antalya, Net Medya .
- Sayan Ş (2016). Sanatta acı ve şiddet eylemleri. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15:1421-1430.
- Seymen E (2010) Bob Flanagan örneği üzerinden santçının acısının gerçekliği (Yüksek lisans tezi). İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Seyrek AM (2018) *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul, Yediveren Yayınları.
- Sigfusson S(2020) *The Hávamál: The Words Of Odin*. (O Bray Çev.) Asturias: Entreatacacias.
- Skegg K (2005) Self-harm. *Lancet*, 366:1471-1483.
- Sophokles (1992) *Kral Oidipus*, 3 baskı. İstanbul, Milli Eğitim Yayınevi.
- Suyemoto KL (1998) The functions of self-mutilation. *Clin Psychol Rev*, 18:531-554.
- Taylor PJ, McDonald J, Smith M, Nicholson H, Forrester R (2019) Distinguishing those with current, past, and no history of non-suicidal self-injury: Shame, social comparison and selfconcept integration. *J Affect Disord*. 221:172-183.

- Turp M (2002) The many faces of self-harm. *Psychodyn Pract*, 8:197-217.
- Üstel Arı BB (2020) Güncel sanatta beden ve acı. *Sanat ve İnsan Dergisi*, 4:7-18.
- Van der Kolk BA, Christopher J, Perry M (1991) Childhood origins of self-destructive behavior. *Am J Psychiatry* 148:1665-1671.
- Voss K (2014) Valie Export, Gina Pane, and Orlan: Pain, body art, and the question of the feminine. (Masters thesis). Ohio, B.A., Lawrence University.
- Yılmaz M (2013) Bedenin gösterisinde yanılısamadan gerçek şiddete-Sanatta kanlı içselleştirmeler. *İdil Uluslararası Sanat ve Dil Dergisi*, 2:12-26.
- Zahl DL, Hawton K (2004) Repetition of deliberate self-harm and subsequent suicide risk: long-term follow-up study of 11 583 patients. *Br J Psychiatry*, 185:70-75.

Yazarların Katkıları: Çalışmaya önemli bir bilimsel katkı sağlandığı ve makalenin hazırlanmasında veya gözden geçirilmesinde yardımcı olunduğu tüm yazar(lar) tarafından beyan edilmiştir.

Danışman Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma için finansal destek alındığı beyan edilmemiştir.

Authors Contributions: The author(s) have declared that they have made a significant scientific contribution to the study and have assisted in the preparation or revision of the manuscript

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared.

Financial Disclosure: No financial support was declared for this study.